

Belegering en inname der stad Rhenen door de z.g. Kleefsen in 1499. „Meester van Rhenen”, contemporain. *Rijksmuseum, Amsterdam.*

PROF. DR. W. VAN ITERSOM

DE STAD RHENEN

DE RESULTATEN

VAN EEN RECHTSHISTORISCH ONDERZOEK

ASSEN - MCMLX

VAN GORCUM & COMP.N.V. - DR. H. J. PRAKKE & H. M. G. PRAKKE

INHOUD

INLEIDING	1
HOOFDSTUK I - DE CUNERALEGENDE	5
HOOFDSTUK II - TER ORIËTERING. DE WATERTOL EN HANDELS- MOGELIJKHEDEN	12
1. De ligging der plaats	12
2. De wijziging van de hoofdstroom van de Rijn	14
3. Vestiging van de watertol te Rhenen. De toltoren	18
4. De handel in de 13e en 14e eeuw	21
HOOFDSTUK III - HET VEER TE RHENEN	24
1. De geschiedenis van het Rhenense veer van 1350 tot 1463. Het oudere veer te Veerhusen	24
2. De rechtsverhoudingen van 1463 tot 1811	27
3. Verdere rechtsontwikkeling sinds 1811. Het verdwijnen van het veer	30
HOOFDSTUK IV - DE OUDSTE NEDERZETTINGEN, MARKETOESTANDEN EN DE VERHOUDING TUSSEN MARK EN STAD	34
1. De vroegste gegevens omtrent rechten op de grond	34
2. De mark en Almenderesten, die eigendom der stad werden	37
a. De Meent te Achterberg	37
b. De Herspe en het Meentse bos	40
c. De Varkensgemeente voor de Bergpoort	43
d. De Burgergemeente of Stadsweigemeente voor de Rijnpoort	44
3. Het bouwland in de naaste omgeving van de stad	45
4. Buurschappen binnen de stadsvrijheid	48
5. Overblijfselen van de landelijke samenleving in de stedelijke structuur	50
HOOFDSTUK V - GESCHIEDENIS DER TINSVERHOUDINGEN BINNEN DE STAD EN PRAEURBANE TOESTANDEN	54
1. Ter inleiding	54
2. Goederen te Rhenen, ressorterende onder de curtis Rijnwijk of Randwijk der abdij Deutz, 1003-1256	57
3. De graaf/hertog van Gelre als tinsheer der Rhenense goederen, af- komstig van de abdij Deutz, en diens rechtsopvolgers	62
a. Tinsgoederen van leden der geslachten Van Hemert en Van Renen	63
b. Tinsgoederen van leden der geslachten Van Amerongen, Freyse, Van Renen en Van Pallandt	76
c. Tinsgoederen der graven van Bentheim in leen bij de heren van Abcoude en hun rechtsopvolgers	85

d. Tinsgoederen van het geslacht Vogeler	95
e. Tinsgoederen der graven van Bergh ('s-Heerenberg)	96
4. Conclusie	99
5. Vervaging en verandering van het rechtskarakter der tinsen. Eigendomsverschuiving	100
6. Praeurbane toestanden en de gevolgen van de omwalling	104
HOOFDSTUK VI - HET STADSRECHT EN ANDERE PRIVILEGES. DE STAATKUNDIGE POSITIE DER STAD	113
1. Het dertiende eeuwse stadsrecht. Wisselwerkingen tussen de stadsrechten van Rhenen en Wijk bij Duurstede	113
2. De week- en jaarmarkten	126
3. Verlening van recht van paardenmarkt in 1552	128
4. Bevestigingen, verlies en herkrijging der stedelijke privileges	130
5. De positie der stad op staatkundig gebied	132
HOOFDSTUK VII - WAT DE STADZEGELS ONS TE ZEGGEN HEBBEN	136
1. Het grootzegel der stad	136
2. De geheimzegels	145
HOOFDSTUK VIII - RHENEN ALS VESTING	147
HOOFDSTUK IX - OVERHEIDSGEZAG EN RECHTSPRAAK	159
1. Ter oriëntering. Zijn de Van Renen's in de 12e eeuw heren van Rhenen geweest?	159
2. De tweehorigheid der stad. De verhouding tussen de bisschoppen en de heren van Abcoude	164
3. Het tweehorige hoge gerecht van de Marsch	177
4. Het lage gerecht in de Dijk onder Achterberg	178
5. Rudimenten van jurisdictie op de Grebseberg	179
6. Laar, Remmerden met Remmerstein en Prattenburg hebben geen eigen jurisdictie gehad	185
a. Laar	186
b. Remmerden en Remmerstein	188
c. Het landgoed Prattenburg	191
7. Renswoude	196
8. Competentie en functie van het stadsgerecht van Rhenen	201
HOOFDSTUK X - ENIGE BELANGRIJKE WERELDLIJKE GEBOUWEN	211
1. De raadhuizen	211
2. De waag	215
3. De molens	216
4. De bisschoppelijke munt	221
HOOFDSTUK XI - KERKELIJKE, GEESTELIJKE EN ANDERE INSTELLINGEN	226
1. De Cunerakerk	226
2. De commanderij der Duitse orde	230
3. De Cunerakapel	233

4. Het Agnietenconvent	234
5. Het Gasthuis, het Melatenhuis en het Weeshuis en de samensmelting van deze drie stichtingen	239
a. Het Gasthuis	239
b. Het Melatenhuis	243
c. Het Weeshuis	244
6. De St. Pancratiuskapel op het slot de Horst	244
7. Het St. Cuneragilde	245
HOOFDSTUK XII - DE INVLOED VAN HET KWIJNENDE BESTAAN DER STAD OP HET RECHTSLEVEN. DE ORDONNANTIE VAN 1546. SLOTBESCHOUWING	247
1. Achteruitgang der welvaart en pogingen tot herstel hiervan	247
2. Het bevorderen van bedevaarten naar Rhenen	252
3. Het gildewezen in de 17e en 18e eeuw	257
4. Rechtsverhoudingen bij tabaksbouw	258
5. De ontwikkeling van Veenendaal en de rechtsgevolgen hiervan voor de stad Rhenen	262
6. De voorgeschiedenis der ordonnantie van oktober 1546	263
7. Enkele hoofdkenmerken der ordonnantie van 1546	266
8. Slotbeschouwing, tevens einde van dit boek	274
BIJLAGEN	277